

KAŽIĆ, Senka

∴ nyugalmazott szerb nyelvtanár

∴ senkakazic@gmail.com

A KÖNYV VILÁGA TOPOLYÁN

The world of a book in Bačka Topola

Svet knjige u Bačkoj Topoli

A könyv világa elnevezésű kiállításon bemutatott könyvek egy nép szellemiségének, történelmének és identitásának kifejezőeszközei. A Vajdasági Múzeum állandó kiállításán a XV. és a XVI. századból származó könyveket tekinthetünk meg. Ezek kézzel írott példányok, és annak a kornak, kultúrának a lenyomatai, amelyben keletkeztek. A kiállításon bemutatott első nyomtatott könyvek hozzájárultak a tudomány, az oktatás és az irodalom fejlődéséhez, illetve terjesztéséhez is.

Gutenbergnek köszönhetően a könyv az emberiség történelmének első ipari tömegtermékévé vált. Bizonyos tudományos értelmezések szerint a *könyv* (szerbül: *knjiga*) lexéma egy ősszláv nyelvből származó szó, és abból a töből keletkezett, mely a *panj* szót jelölte. Ezen értelmezés támogatói a *buky* szóval fennálló párhuzamra támaszkodnak. A szó egyik jelentése egy fafajtát takar (szerbül: *bukva*; jelentése: *bükk*), ám betűt is jelenthet. Innen eredhet a szerb *bukvar* (ábécéskönyv). A *könyv* szó idővel általánossá vált, és fennmaradt a lapra, a papírra, a levélre, a dokumentumra, a szerződésre stb. vonatkozó jelentése, amelyek a szóban forgó kiállítás érdeklődésének tárgyát képezik, illetve kiemelt jelentőséget adnak neki. Akármelyik értelmezés is a helyes, a lényeg ugyanaz: a *könyv* elsősorban az írott szöveg lejegyzéséhez kapcsolható, a szó másik értelmezése szerint feltételezhetjük, hogy az írott szöveg lejegyzését egy faanyagra végezték. A fából készült betűszedőkeretek a kiállítás múzeumi keretén belül az anyag és az emberi leleményesség bizonyítékai, és kulturális tanúbizonyságként őrződnek meg.

A kiállított könyvek nemcsak a teremtés és az olvasás irodalmi kultúráját tárják fel, hanem a nyelv fejlődését is. Természetesen a nyelvek változnak, mivel az élet produktumai, egy nép éltetőerejét adják, hiszen minden tudást és értéket a könyvekben lejegyzett nyelv erejének segítségével őriztek meg. A kézzel írott könyvek lejegyzői tisztában voltak az általuk írt könyvek értékével, ezért olyan iniciálékkal, miniatúrákkal és címkékkel díszítették őket, amelyeknek szépségét nem lehet fényképek segítségével megörökíteni, még akkor sem, ha azokat számítógépes technika segítségével készítik el.

A szóban forgó kiállítás kiemeli a *könyv* jelentőségét, amely egyedülálló kulturális formaként nélkülözhetetlen egy nép történelmének és történeti korszakainak értelmezésében. Mivel az ember az irodalmi értelmezés örök tárgya, így a *könyv* lett a

jelentés és a bölcsesség, ám a gyengeség hordozója is. A művészet egyik értelme, hogy olyan dolgokkal foglalkozzon, amelyek a szemnek elsőre láthatatlanok, valamint az elsőre láthatatlannak tűnő dolgok kapcsolatával. „Jól csak a szívével lát az ember” – mondaná a kis herceg. A könyv egyik funkciója, hogy a legfőbb út legyen a megismeréshez, ez pedig az előkelő beszéd szabadsága, valamint annak szükségessége, hogy kifejezzék az emberi igazi lényegét, hogy az egyének jobban megérthessék egymást.

Ez a kiállítás azért érdekes a látogatók számára, mert régi és ritka könyvek is helyet kaptak a múzeumban. Ezek a történelemmel kapcsolatos kiadványok, és azok az emberek, akik annak idején lejegyezték a saját gondolataikat, értékes információforrást képeznek arról a korról és helyről, amelyből származnak. Az ember a szavak iránti elkötelezettség mély forrása, kreativitása a díszítőelemek és az iniciálék megjelenésében nyilvánul meg, továbbá az arany és az ezüst szín hozzáadásával, amelyek bizonyos szövegben visszatükrözik a fényt, ezért az ilyen könyvekben szereplő írás a *ragyogó kézírás* nevet kapta. A kiállított Miroslav-evangélium a kézíratos könyvek díszítésének legjobb példája és az illumináció műremeke.

A könyv tökéletesedésével az ember szórakozási lehetősége is sokrétűvé vált. A művészet a megismerést kínálja számunkra, aktiválja a gondolatainkat, érzelmeinket és a képzeletünket. Topolya Község Múzeuma a maga szép, jól megőrzött épületében szívvel-lélekkel ad helyet *A könyv világa* elnevezésű kiállításnak, amely ismeretlen utakat világít meg előttünk, és segít a múlton keresztül megismerni a jelenünket.

Kulcsszavak: múzeum, könyv, irodalmi kiállítás, irodalom, művészettörténet

Topolya Község Múzeumában, abban az épületben, amely 1802-ben a Kray család kastélyaként funkcionált, 2018. február 28-án megnyílt *A könyv világa* elnevezésű kiállítás – a Vajdasági Múzeum régi és értékes könyveinek gyűjteménye –, a lehető legreprezentatívabb változatban. „Ez a kiállítás a régi és a ritka, a kicsi és a nagy, a klasszikus és az elektronikus könyveket vonultatja fel, valamint azokat a jelzéseket, amelyek önállósultak, és külön fejezetet nyitottak a könyv történelmében (ex librisek, aláírások, pecsétek, illusztrációk, vízjelek, könyvjelzők, valamint a papír, amelyre írtak vagy nyomtattak). Mindez egy olyan próbálkozás, amely összeköti a papír és a nyomtatás feltalálói a kalligráfia mestereivel, hogy a könyv Újvidéken, országunkban és társadalmunkban való jelenét egyesítse a modern korról, és hogy az olvasó lelkesedése találkozzon a régi gyűjtőkkel és művészekkel.” Ezek mr. Lidija Mustedanagićnek, a kiállítás szerzőjének szavai, aki audiovizuálisan vezet végig ezen az értékes könyvkiállításon.

A Vajdasági Múzeum régi és ritka könyvekből álló gyűjteménye körülbelül 270 címszavat számlál, amelyből Topolya Község Múzeuma 100 példányt állított ki. A kitűnő állapotban levő múzeumépületben a kiállítás könyveit kronológiai sorrendben, üvegvitrinekben tették közszemlére. Ezek a XVIII., a XIX. és a XX. század történelmének és kultúrájának tanúbizonyságai. Ószláv, szerb és orosz szerkesztésű ószláv nyelven, valamint szerb

szerkesztésű egyházi szláv nyelven íródtak. Az 1180-ban keletkezett Miroslav-evangélium a szerb kultúra legfontosabb emléke: cirill írással és szerb szerkesztésű egyházi szláv nyelven íródott (akkor jött létre, amikor az említett nyelvváltozatba a népnyelv elemei is belekerültek). A Miroslav-evangélium másolatát tekinthettük meg, amelyet 296 miniatúra és iniciálé díszít, ezek a szöveget képes történeté varázsolják.

Kiemelt kezdőbetűjével, vagyis az iniciáléval – a mondat első írásjelével, amely nagyságában, díszítettségében és színében eltér a szöveg többi részétől – kiemelkedik a rendkívüli négyes *evangélium*, amely a XVIII. század második felében keletkezett. A mű Bulgáriában íródott, Vlaška területén, és nagy hatással volt rá a bolgár nyelv helyesírási hagyománya. Restaurálták, és ma a Vajdasági Múzeumban őrzik. A könyv különlegessége a vadkanvívjel. Ezek a XIII. század végén jelentek meg, általában egy állatot vagy növényt ábrázoló rajz formájában, a papír gyártójának sajátos jelzéseként.

A gyűjtemény ritka, legrégebbi darabjai közé sorolhatjuk a *Krmčija* vagy *Nomokanon* elnevezésű könyvet (görögről fordítva: *Törvényhozás*), mely ószláv nyelven íródott, és több kanonikus gyűjteményből állították össze. Azzal, hogy Szent Száva lefordította ezt a gyűjteményt, beleszötte a római és a bizánci jogot a szerbbe. Mindezt az elesettek megsegítésére tette. A *Katekizmust* Budán nyomtatták, és egyházi szláv nyelven (vagy más néven ószláv) íródott, és a keresztény vallás alapelveit tanulmányozza. A ritkaságok közé tartozik *A különböző szláv népek története* című könyv Jovan Rajić tollából, amely orosz szerkesztésű szláv nyelven, az akkori orosz irodalmi nyelv alapján íródott.

A szépségével és értékével kiemelkedik a *Stematografija*, a XVIII. század egyik legértékesebb könyve, amely Bécsben jelent meg 1741-ben. Megfelelően felsorakoztatja azokat a témákat, amelyek az Ausztria területén élő szerb nép kulturális, művészeti és etnikai-politikai kérdéseivel kapcsolatosak, és a nép legnagyobb megpróbáltatásainak éveiből származnak. Megfigyelhetjük, ahogyan a rézmetszetek, a képzőművészeti-grafikai, valamint az irodalmi és költői megoldások érzékeltetik a szerb nép megpróbáltatásait és politikai helyzetét az osztrák–török háború korában. A rézmetszet Krisztofor Zsefarovics művész munkája, aki Macedóniából érkezett a Karlócai metropóliába, különféle művészi tevékenységekben vett részt, és nagyban hozzájárult a középkori hagyomány elavult és gyengített formáinak leküzdéséhez, éppen ezért a művészetet az új korszellem, vagyis a barokk felé próbálta irányítani. Žefarović Bécsben ismerte meg a rézmetszet elkészítésének technológiáját, mivel Tom Mesmer műhelyében tanulta ki a gravírozás fortélyait. A Mesmer és Zsefarovics által készített első rézmetszetet 1741-ben adták ki. Szent Szávát és a Nemanjić-ház szerb szentjeit ábrázolta,

és valójában diplomáciai célt szolgált, mivel IV. Arsenije ajándéka volt a bécsi udvarnak.

Zachary Orfelin kalligráfiai és illusztrációi díszítik az 1777-ből származó *Szláv kalligráfiát*, amely Karlócán keletkezett; *öröknaptárja* is megtekinthető a kiállításon, továbbá Rousseau 1764-es szentimentális regénye, a *Julie, ou la nouvelle Héloïse*. A magyar királyról, Corvin Mátyásról szóló könyv 1796-ban íródott Lengyelországban, Wrocławban, méghozzá német nyelven. A könyv fedőlapján, egy medálban Corvin Mátyás rézkarcportréja található. Atanasije Stojković *Fizika* című háromkötetes kiadványát 1801-ben, 1802-ben és 1803-ban adták ki Budán. Ez az első fizikakönyv a szerb nép történetében, amely egy átfogó, természettudományos mű csaknem 1000 oldallal.

Dositej Obradović *Mezimac* című művét 1819-ben, vagyis halála után adták ki. Ez egy teljesen eredeti Dositej-mű: egy esszégyűjtemény, amelynek darabjai az olvasás hasznosságáról, a nevelés nehézségeiről, az emberről, Istenről és a természetről szólnak, és a szerző ragaszkodik a népnyelv szépirodalmi használatához.

A tudományos ismeretek iránti vágyat legjobban Pantelejmon Mihajlović *Enciklopedija ili kratko opisanije sviju nauka (Enciklopédia vagy a tudományok rövid leírása)* című munkája szemlélteti. 1818-ban nyomtatták Budán, és a legrégebbi szerb enciklopédiák közé tartozik.

Pavle Šafarik cseh és szlovák író, történész, nyelvész az 1833-as *Srpska čitanka (Szerb olvasókönyv)* című kötetében a szerb nyelv eredetével kapcsolatos megfigyelését osztja meg, és arra törekszik, hogy bemutassa annak rövid történetét.

Az 1847-es év Vuk Karadžić győzelmét hozta a nyelv megreformálásában. Az 1818-ban kiadott első *Srpski rječnik (Szerb szótár)* – melyben a szavak szerb nyelvről latinra és németre voltak fordítva, és az sem elhanyagolható, hogy a könyv Jernej Kopitar szlovén nyelvész segítségével készült – után 1852-ben jelent meg a második kiadása. Ezekben összpontosul Vuk Karadžić több tevékenysége: a filológia, az etnológia, valamint a nép szellemi értékeinek összegyűjtése.

A kiállításon látható még a népnyelven íródott *Pesme (Versek)* című kötet Branko Radičević tollából, Đure Daničić Ószövegség-fordítása, valamint az Újszövegség egyházi szláv nyelvre fordított változata, amelyet Vuk Karadžić készített el. Ugyanebben az évben nyomtatta ki és jelentette meg a *Hegyek koszorúját* Petar Petrović Njegoš, Đura Daničić pedig a *Rat za srpski jezik i pravopis (Küzdelem a szerb nyelvért és helyesírásért)* című könyvet szintén népnyelven adta ki. Lukijan Mušicki, a szerb klasszicizmus képviselője, Dositej Obradović és Horatius tisztelője, verseivel lépett színre,

és költészetére a XVIII. század lírai-tanító, történelmi tendenciája jellemző. Megtekinthető még Đure Daničić *Psaltir* című munkája, amelyet 1865-ben nyomtattak Bécsben.

A Matica Srpska *Letopis* című folyóirata 1824-ben indult, hogy betekintést adjon a szerb nép kulturális és tudományos életébe. 1876-ben került ki a nyomdából a *Pančevac*, a naptár, amelyben a dátumokon és az évszakokon kívül minden olyan adatot feltüntettek, amely az ország kormányzásával, jogrendszerével, oktatásával és adminisztratív rendszerével kapcsolatos.

A kiállítás egy kitűnő alkalom arra is, hogy megtekinthessük a fából készült betűszedőkereteket, amelyek megőrzöttségük és értékük miatt igen figyelemreméltóak. Mindezekon kívül ex libriseket is láthatunk, melyek a könyvnyomtatással egy időben jelentek meg. Ezek a tulajdonos jelzései, melyeket a borító belső oldalára vagy a címloldalra helyeztek, kézzel készítették, valamint pecséttel is ellátták őket, és más helyen is feltüntették őket (a mai matricákhoz is hasonlítanak). Tartalmazzák a tulajdonos nevét vagy iniciáléját, gyakran egy allegorikus képet is, valamint díszítést vagy címet, mivel ezzel elkerülték azt, hogy valaki eltulajdonítsa a könyvet. A kiállított látványosságok közül szépsége és eredetisége miatt kiemelhető a Dunderski család ex librise.

A Liliput-könyvek kis formátumuk ellenére nagy jelentőséggel bírnak. Ezek a legkisebb formátumú könyvek, általában szótárak vagy klasszikus irodalmi művek. A legrégebbi könyv ebben a gyűjteményben 1705-ből származik. Nem állhatom meg, hogy ennek kapcsán ne említsem meg Vladimir Stanković oktatási tanácsost, a szép szavak és a haikuk költőjét, mivel ő *Već danas* (Már ma) című művét is Liliput-könyvként adta ki. Lassan eljutunk Ivo Andrić, Jovan St. Popović és Laza Kostić munkáihoz. *A könyv világában* tett utazásunk a *Santa Maria della Salute* című verssel ér véget.

A fent említett könyvek a véletlen folytán vagy szándékosan lettek kiválasztva. Nagyon nehéz kiválasztani egy különleges könyvet a sok közül, mivel mindegyik példány a maga nemében egyedi és igazi kincs. A középiskolásokra is figyelve, a kiállításhoz különféle műhelymunkák párosultak, amelyeken a tanulók az időben utazva megismerkedhettek a Vajdasági Múzeum ritka értékeivel. A rendezvény kísérőprogramjaként a múzeum épületében március 22-én, 18 órától egy színházi előadást is megtekinthettek az érdeklődők, amelyet Laza Kostićnak és Lenka Dunderskinak ajánlottak. A régi kastély hangulata, a színészek, a zene, egyesítve egy rendkívüli szerelmi történetben, kiragadtak bennünket a jelenből és a mindennapokból, hogy egy tragikus és romantikus fellángolás szemtanúi lehessünk. És ezzel nincs vége. Ha egy kissé jobban körültekintünk a múzeum épületében, egy könyvtárat is találhatunk, amelyben olyan könyvek is helyet kaptak, amelyet

Harkai Imre topolyai építész felesége ajándékozott az intézménynek. Ezt a kivételes embert annak idején megbízták a kastély épületének restaurálásával. A falak ledöntésekor találtak egy helyiséget, mely ma lelki feltöltődést ad az ide látogatóknak, ehhez pedig Csernik Attila művész munkái is hozzájárulnak. Itt állította ki Gyurik Melinda fiatal kishegyesi könyvrestaurátor is a szerszámaint, hogy a kiadványok teljes pompájukban megmaradjanak az utókor számára.

A könyvtár ajtaja előtt egy nem mindennapi ötlettel találkozunk. Ismét Csernik Attilával találkozhatunk, a topolyai művésszel, aki a könyvbe beleszötte a saját szellemi kreativitását. Így a könyv címlapja lehet egy madárfészek, ám a belső lapokon fából készült betűszedőkeretekkel találkozhatunk. Vagy egyszerűen apróra vágott oldalakat láthatunk egy csomó újrahasznosított papírba gyűjtve. Csernik Attila munkája különféle képp értelmezhető jelentéssel és üzenettel bíró vizuális élményt nyújt.

Kint esik a hó. A sűrű hópelyhek között átszűrődő fény ráborul *A könyv világának* ünnepélyes némaságára. Azt mondják, hogy az életet a könyveken át érthetjük meg igazán. „Lassan siess... Ne sürgesd a szíved, hadd, hogy ő vezessen, mert ez egy ritka szolga, mely bölcsebb a gazdájánál” – írja David Albahari.

A KIÁLLÍTÁS LÉTREHOZÁSÁBAN KÖZREMŰKÖDÖTT:

Lidija Mustedanagić, a kiállítás szerzője;

Gaszó Hargita, Topolya Község Múzeumának igazgatója, a kiállítás kezdeményezője és szervezője;

Drago Njegovan, a Vajdasági Múzeum igazgatója és Zoran Đerić, a Szerb Nemzeti Színház igazgatója nyitották meg a kiállítást;

a Vajdasági Múzeum technikai csapata és Branka Poljak, a Vajdasági Múzeum könyvtárosa is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy *A könyvek világa* beragyogja a hűvösebb napokat.

Beérkezés időpontja: 2019. 09. 01.